

Elulood kultuuripärandina: läti diasporaa

Baiba Bela

Filosoofia ja sotsioloogia instituut, Läti Ülikool

Elulood moodustavad tähtsa osa balti diasporaa kultuuripärandist. Elulood jutustavad diasporaa ajaloo tähtsamatest sündmustest subjektiivselt, isiklikust seisukohast. Lisaks pole elulood üksnes tähtsad ajaloosündmuste tõendusmaterjalid, vaid ka neil endil on suur roll diasporaa kogukondades, eriti rahvusliku identiteedi säilitajate ja edasikandjatena.

Käesolev ettekanne keskendub läti rahvusliku suulise ajaloo projekti (RSAP) elulugude kogumisele ja uurimisele, erilist tähelepanu pööratakse läti diasporaa lugude kogumisele ja uurimisele.

Läti rahvusliku suulise ajaloo projekt

Läti iseseisvuse taaskestamise liikumine 1980ndate aastate lõpul põhines suures osas ajaloolisele mälule Läti riigi iseseisvuse perioodist 1920-1940 ja totalitaarreežiimi poolt läti rahva vastu toime pandud kuritegudest (Tisenkopfs 1993). Pärast Läti iseseisvumist 1991. aastal omandasid elulood rahva ühiskondlikus elus tähtsa koha kui uued vahendid identiteedi loomisel ja ka informatsiooniallikad tähtsatest ajaloosündmustest, mida oli väga vähe dokumenteeritud ja veelgi vähem uuritud, näiteks küüditamised, vastupanuliikumine ja dissidentlus. Samuti saadi esmakordselt pärast Nõukogude okupatsiooni kujundada vabalt arvamust elust Lätis 1920ndatel ja 1930ndatel ja rääkida ka välislätlaste kogemustest. Arvestades elulugude intensiivset ringlust sotsiaalses keskkonnas ja vajadust kujundada lähiajaloo tõlgendus, mis võtaks arvesse inimeste kogemusi neist sündmustest, alustati 1992. aastal Lätis filosoofia ja sotsioloogia instituudi juures rahvusliku suulise ajaloo projekti, mida on finantseerinud Läti Teadusnõukogu (2005-2009 ka riiklik teadusprogramm *Letonika*) (Bela 2009, 2010).

Rahvusliku suulise ajaloo projekti esmane eesmärk on dokumenteerida võimalikult palju kokkuvõtteid ja tõendusmaterjali Läti elanike argielust keeruka ja vastuolulise 20. sajandi jooksul, nii et sündmused oleksid kirja pandud neis osalejate eneste vaatenurgast. Teiseks on projekti eesmärk säilitada elulugusid kui kultuuripärandit ja säilitada suulise ajaloo tõendeid kui uurimisallikat erinevate teadusalade teadlaste jaoks, et need allikad oleksid kättesaadavad ka tulevikus. Kolmas eesmärk on elulugude uurimine. Peamised uurimisteed on keelatud

kogemused ja arvamused sotsioloogilise uurimuse objektina – repressioonid, pagulus ja poliitiline vastupanu, aga ka igapäevaelu ja kultuurilised aspektid, näiteks etniline, rahvuslik ja religioosne identiteet, sooline perspektiiv, muutuvad väärtused muutavas sotsiaalses keskkonnas ja traditsioonide edasiandmine (Zirnite 2006). Neljandaks on suulise ajaloo projekti üks peamisi ülesandeid soodustada integratsiooni, mis võimaldab taasühendada Nõukogude okupatsiooni ja Teise maailmasõja tulemusena lõhestatud rahva kogemuse. (Bela 2009, 2010). Täpsed andmed küll puuduvad, kuid hinnanguliselt põgenes 1944.-1945. aastal läände umbes 200 000 Läti elanikku, peamiselt lätlased (Gäle-Kärpentere 1994, Hinkle 2006).

Hetkel on RSAP kogus ligikaudu 3 000 helisalvestatud elulugu, mitmeid kirjalikke mälestusi ja videosalvestisi. Kogu sisaldab Lätimaa erinevate paikade elanike ja ka välislätlaste elulugusid. Kogus on umbes 570 USAs, Kanadas, Suurbritannias, Norras, Rootsis, Saksamaal ja Brasiilias elava lätlase helisalvestatud elulugu. Kogu tähtsus kasvab aja jooksul, sest arhiivis on haruldasi isiklikke tunnistusi, mille teemasid ja sisu ei kajasta ükski traditsiooniline allikas. Põlvkondade vahetumisel ei ole vahetud kogemused enam kättesaadavad.

Läti diasporaa elulugude kogu

RSAP elulugude kogu loomisel on suur tähtsus ajaloolisel kontekstil, ajal ja kohal, teadlaste ja vabatahtlike võrgustikel ja kogukonna toetusel. Nagu eelnevalt märgitud, hakkasid kontaktid kodu- ja välislätlaste vahel pärast Läti iseseisvuse taastamist intensiivselt arenema. Maija Hinkle, kes on uurinud Ameerika lätlaste tagasirännet, leidis, et laiemas ühiskondlikus kontekstis sai väga kiiresti selgeks, et niivõrd erinevatest elutingimustest tulenevalt olid ka elustiilid, ootused, harjumused ja maailmavaated väga erinevad. Esialgsest eufooriast sai mõlemapoolne pettumus ja mõnel juhul isegi tõrjuvus (Hinkle 2006).

Kuid eluloouurimise valdkond oli üks väheseid erandeid, kus eraldunud kodu- ja välisläti kogukondade vahel valitses mõistmine (Zirnite 2006). Kõigepealt, rahvusliku suulise ajaloo kogu loomisel ja selle metoodika väljatöötamise juures kasutati rahvusvahelist teaduskogemust. Paljud lääneriikides elavad läti spetsialistid on andnud oma teadmiste, kogemuste ja tööpanuse seminaride ja väliekspeditsioonide korraldamiseks Lätis ning samuti aidanud organiseerida ekspeditsioone välismaal. Teiseks saadi RSAP kogu loomiseks finantsabi mitmetelt välisläti organisatsioonidelt (Ameerika Lätlaste Selts, *Daugavas Vanagi*

jt.), samuti osalesid üksikisikud vabatahtlikena välitöödel Lätis või välisläti kogukondades. Kolmandaks, ka isiklike kogemuste vahendamine eluloointervjuude käigus oli oluline selleks, et luua mõistmist sõja ja okupatsiooni tõttu lõhestatud rahva hulgas. Vabatahtlike intervjuerijate töö oli tähtis eriti Ameerikas (ja on nüüd ka Austraalias). Samuti on suur tähtsus Läti organisatsioonide ja teadlaste koostööl ja vastutulelikkusel. Näiteks Brasiilia lätlaste elulugude salvestamise organiseeris Brasiilia Lätlaste Sõprade Selts (ajaloolane Brigita Tamuža).

Projekti intervjuud lätlastega kogu maailmas:	Elulugude arv
USA ja Kanada: 1990 (M. Zirnite)	23
Lätlased Inglismaal: 1990 ja 1992 (M. Zirnite)	22
Lätlased Norras: 1993 – 1996 (A. Savdona)	20
Lätlased Rootsis: 1996, 2006-2007 (M. Zirnite, B. Bela et.al.)	52
Ameerika Lätlaste Seltsi suulise ajaloo projekt (M. Hinkle et.al.)	249
Lätlased Münsteris, Saksamaal: 2005 (M. Zirnite et.al.)	23
Lätlased Brasiilias (B. Tamuža et.al.)	89
Lätlased Austraalias: 2009 (Austraalia lätlastest vabatahtlikud)	15

Elulugude uurimine

Elulood pakuvad unikaalset ühiskonnaperspektiivi, mis hõlmab nii individuaalset emotsionaalset kogemust kui tegeliku aja ja koha kirjeldust. Läti rahvusliku suulise ajaloo projekt analüüsib pikaajalisi sotsiaalseid ja kultuurilisi muutusi nähtuna läbi osalejate personaalse vaatenurga ja asetab üksikisiku vaate laiemas sotsiaalse interaktsiooni ja kultuurimuutuste konteksti (Bela 2006). 1990ndate aastate lõpus uuris Norras elavate lätlaste elulugusid projektis varem osalenud Arta Savdona (Savdona 2001). Viimastel aastatel on Ameerika lätlaste suulise ajaloo projekti juht Maija Hinkle koostanud suurepärase analüüsi Ameerika lätlaste eluloonarratiividest (Hinkle 2006). Brigita Tamuža on avaldanud töö

suuliste ja kirjalike allikate vasturääkivustest Brasiilia läti kogukonna ajaloo näitel (Tamuža 2007).

RSAP teadurid uurivad Rootsi lätlaste elulugusid, keskendudes peamiselt nähtusele, mis enam ei eksisteerigi, kuid mis siiski kujundab tuhandete lätlaste elulugusid – pagulus (Beitnere 2008, Bela 2008, Garda Rozenberga 2008, Šūpulis 2008, Zirnīte 2008). Peamised uurimisteed on: identiteet, kogukond, elulugude osa identiteedi säilitamisel ja edasiandmisel, kohanemine. Māra Zirnīte tegeleb välitöödega Norras ja Rootsis, kus on salvestatud ligikaudu 60 elulugu, mis näitavad kultuurilise identiteedi iseloomulikke jooni ja muutusi. Erilist tähelepanu pööratakse suulise ajaloo meetodile ja protsessile, samuti jutustajatele ja nende kogemustele (Zirnīte 2008). Võib öelda, et diasporaa koosneb paljudest kogukondadest – diasporaast väiksematest inimrühmadest, mis koosnevad sotsiaalselt aktiivsetest inimestest, kes suhtlevad ja seeläbi formuleerivad ühiseid väärtusi, ühiseid eesmärke, ühtset arusaamist sellest, mis on tähtis ja tähendusrikas. Edmunds Šūpulis uuris kogukonnaelu arengut ja järjepidevust, keskendudes sellele, kuidas kajastatakse kogukonnaelu ja sotsiaalset tegevust elulugudes (Šūpulis 2008). Käesoleva artikli autor uuris identiteeti kui konstrukti, mis on kujunenud teatud ajaloolistes tingimustes ja mis koosneb väga paljudest konkreetsetest elementidest. Leiti, et läti identiteeditunne on paindlik, mitmekülgne ja muutuv, see on ehitatud ühise sümbolisüsteemi ümber (näit päritolu, keel, kultuur, ideoloogia, ajalugu) ning koosneb argielust ja organisatsioonide ja tegevuste keerukatest võrgustikest. Kuid mis viisil ja missuguses ulatuses läti identiteet esineb, on inimeseti erinev (Bela 2008). RSAP uurimisgruppi kuuluvad mitmete erialade esindajad. Folkloristika doktorant Ieva Garda-Rozenberga on vaadelnud paguluse ja folkloori suhteid, pöörates suuremat tähelepanu immigrantide folkloorile – lood pagulaste esimestest aastatest Rootsis. Need lood näitavad meile kohanemist uue sotsiokultuurilise keskkonnaga ja sellega integreerumist asjaosalise vaatenurgast; raskusi, arusaamatusi ja ka edu uues elus (Garda-Rozenberga 2008).

Kokkuvõte

Arhiivid on kohad, kus minevik ja olevik puutuvad kokku. Läti rahvusliku suulise ajaloo arhiivis säilitatavad elulood moodustavad osa veel aktiivsete, kuid põhjalikult muutuvate välisläti kogukondade sotsiaalsest mälust. Elulugusid salvestades saame tuhmuvaid kogemusi säilitada, kuid narratiive uurides võime anda neile uue elu.

Kirjandus

- Beitnere, Dagmara. "Seno latviešu dievu pētniecība Upsalā un profesionālā pieredze zinātnieku dzīvesstāstos" (Research of Latvian Ancient Gods in Upsala and Professional Experience in Life Stories of Scholars). Toim. Kūle, Maija et.al. *LETONIKA. Nacionālā mutvārdu vēsture. Reliģiskās idejas Latvijā. (LETONIKA. National Oral History. Religious Ideas in Latvia)*. Rīga: LZA un LU FSI (2008): 72-87.
- Bela-Krūmiņa, Baiba. „Research Opportunities of Life Stories: Everyday History”. *ELORE*, 13.1 (2006). http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_06/bel1_06.pdf. Web.
- Bela, Baiba. „Poliphony of Latvian Identity: The Latvian Community in Sweden. *Humanities and Social Sciences: Latvia*, 55.2 (2008): 39-60.
- Bela, Baiba. „Elulood lāti ūhiskonna uurimise allikana”. *Mäetagused*, 43 (2009): 159-180. <http://www.folklore.ee/tagused/nr43/bela.pdf>.
- Bela, Baiba. „Dzīvesstāsti kā resurss sabiedrības izpētē. Nacionālās mutvārdu vēstures projekts” (Life Stories as a Resource in the Research of Society. National Oral History Project). *Socioloģija Latvijā (Sociology in Latvia)*. Toim. Tisenkopfs, Tālis. Rīga: Latvijas Universitātes apgāds (2010): 380-401.
- Gāle-Kārpentere, Inta. „Trimda kā dzīves attīstības modelis (Exile as model of life development)”. *LZA Vēstis (Proceedings of Latvian Academy of Sciences)*, 561.4 (1994): 19 – 24.
- Garda-Rozenberga, Ieva. „Zviedrijas latviešu pieredzes stāsti par pirmajiem gadiem trimdā – vai folklorā?” (Are the Stories of the First Years of Latvian Immigrants’ Experience in Sweden a Folklore?) Kūle, Maija et.al. (eds.) *LETONIKA. Nacionālā mutvārdu vēsture. Reliģiskās idejas Latvijā. (LETONIKA. National Oral History. Religious Ideas in Latvia)*. Toim. Kūle, Maija. Rīga: LZA ja LU FSI (2008): 55-71.
- Hinkle, Maija (2006). “Latvian-Americans In The Post-Soviet Era: Cultural Factors On Return Migration In Oral History Interviews”. *ELORE*, 13.1 (2006). http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_06/hin1_06.pdf Web.

- Savdona, Arta. "Norvēģijas latvieši dzīvesstāstos" (Norwegian Latvians in Life Stories). *Spogulis. Latvijas mutvārdu vēsture. (Mirror. Oral History in Latvia)* Toim. Zirnīte, Māra. Rīga: LU FSI, NMV (2001): 75-85.
- Šūpulis, Edmunds. "Oral History of the Latvian Exile Community: Life-Stories as expressions of Social Activism and Identity". *Humanities and Social Sciences: Latvia*, 55.2 (2008): 61-74.
- Tamuža, Brigita. „Ekspedīcijas pie Brazīlijas latviešiem, Pretrunas mutvārdu un rakstu avotos” (Expeditions at Latvians in Brazil. Contradiction between oral and written sources). *Dzīvesstāsti: vēsture, kultūra, sabiedrība (Life Stories: History, Culture, Society)*. Toim. M.Zirnīte. Rīga: LU FSI (2007): 146-154.
- Tisenkopfs, Tālis. „Dzīve un teksts: biogrāfiskā pieeja sociālajās zinātnēs” (Life and text: biographical approach in social sciences). *LZA Vēstis (Proceedings of Latvian Academy of Sciences)*, 5 (1993): 1-8.
- Zirnīte, Māra. “National Oral History – Time Of Change Project”. *ELORE*, 13.1 (2006). http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_06/zir1_06.pdf
- Zirnīte, Māra. „Dzīvesstāstu pētniecības ekspedīcijas pie latviešiem Norvēģijā un Zviedrijā” (Life Story Field Work amongo Latvians in Norway and Sweden). Kūle, Maija et.al. (toim.) *LETONIKA. Nacionālā mutvārdu vēsture. Reliģiskās idejas Latvijā. (LETONIKA. National Oral History. Religious Ideas in Latvia)*. Eds. Kūle, Maija et.al. Rīga: LZA un LU FSI (2008): 88-103.